

PROBLEMY PLANOWANIA ŚRODOWISKOWEGO W GÓRACH ŚWIĘTOKRZYSKICH

Juliusz Braun

Zakład Ochrony Przyrody PAN, Stacja Świętokrzyska w Kielcach

Planowanie środowiskowe (Environmental planning) nie jest równoznaczne z planowaniem przestrzennym w przyjętym u nas znaczeniu. Jest to bowiem planowe kształtowanie środowiska, zaś planowanie przestrzenne, to — według prof. J. Chmielewskiego — rozmieszczenie przestrzenne elementów planu gospodarczego.

W pierwszym wypadku punktem odniesienia jest środowisko i jego rozsądne kształtowanie, w drugim plan gospodarczy. A więc gdy w definicji prof. Chmielewskiego punktem odniesienia jest plan gospodarczy, oznacza to chyba uznanie priorytetowej roli planowania gospodarczego, służebnej planowania przestrzennego i na etapie, kiedy prof. Chmielewski formułował swą definicję było to niewątpliwie słuszne.

Dziś patrzymy na te sprawy nieco inaczej. W moim ujęciu punktem odniesienia jest środowisko człowieka. Wówczas relacje człowiek a środowisko stają w punkcie centralnym układu, planowanie gospodarcze, planowanie przestrzenne i planowanie społeczne traktowane są jako trzy chyba równorzędne i wzajemnie na siebie oddziałujące elementy planowania integralnego.

Wyznacznikiem obszaru Gór Świętokrzyskich, które widzimy w schematycznym zgeneralizowanym ujęciu, jako plamę w centrum kraju, o osi podłużnej biegnącej w kierunku NW-SE, mogą być albo kryteria geologiczne, zaleganie najstarszych złóż, albo kryteria fizjonomiczne, krajobrazowe. W pierwszym wypadku miano Gór Świętokrzyskich obejmuje obszar od łuku Pilicy pod Przedborzem aż po Wisłę pod Sandomierzem, w drugim traktowalibyśmy jako świętokrzyski region górski tylko rdzeń powyższego obszaru o krajobrazie górskim, jak to przyjmuje w swej klasyfikacji fizyczno-geograficznej prof. Kondracki.

Ze stanowiska gospodarki rolnej istotne znaczenie mają czynniki edaficzne uwarunkowane geologicznie, stąd np. podział zastosowany przez gleboznawcę prof. Strzemskiego pokrywa się ze stanowiskiem geologów. Natomiast z innego punktu widzenia (np. erozji) istotniejsze będą zapewne kwestie orograficzne (rzeźba) i klimatyczne (ciepło, opady). Nie chciałbym

jednak wkraczać głębiej w sprawy związane z gospodarką rolną na obszarze Gór Świętokrzyskich, gdyż te sprawy omówi w innej Sekcji doc. Koziej. Tu pragnę poświęcić uwagę innej kwestii o znaczeniu nader istotnym z punktu widzenia teoretycznych podstaw planowanego kształtowania środowiska w tym regionie.

W regionie świętokrzyskim — odmiennie niż to ma miejsce na innych obszarach górskich, gdzie dominują — jak o tym świadczy choćby samo zestawienie tytułów referatów na tej konferencji — sprawy gospodarki łąkowej i pastwiskowej, leśnej, sprawy granicy rolno-leśnej itp., wysuwa się na czoło — jak to trafnie zauważył doc. dr K. Zabierowski — problem nakładania na siebie na tym samym obszarze różnych funkcji, a w szczególności trzech podstawowych funkcji regionu: przemysłowej, rolnej i turystycznej.

O ile więc w innych regionach można z reguły wyróżnić i rozgraniczyć obszary, na których należy prowadzić gospodarkę określonego typu, a więc możliwe i celowe jest oparcie się w planowaniu na zasadzie zróżnicowania przestrzennego funkcji, to w regionie świętokrzyskim mówić należy raczej o koegzystencji różnych form gospodarowania na tym samym terytorium.

Bogate złoża surowców nadających się do wykorzystania dla produkcji materiałów budowlanych: cementu, wapna, gipsu uzasadniają rozbudowę tych gałęzi przemysłu. Znajduje to wyraz we wręcz paradoksalnym, a potocznie przyjętym nazewnictwie. Jako synonimu na oznaczenie znacznej części obszaru górskiego, a więc obszaru, w którym dominują w krajobrazie formy wypukłe, używa się nazwy „Białe Zagłębie”, a więc nazwy, która właściwa jest raczej dla form wklęsłych. Tu jednak używa się jej jako analogii do zagłębia węglowego, a więc czarnego — i w ogóle w odniesieniu do obszaru penetracji górniczej, choć ona faktycznie nie jest penetracją wgłębną, a powierzchniową.

Owszem, w planowaniu przestrzennym na obszarze województwa kieleckiego próbuje się stosować, jak gdzie indziej, zasadę segregacji przestrzennej terenów. Na tej zasadzie oparta jest uchwała Wojewódzkiej Rady Narodowej w Kielcach z dnia 28 czerwca 1971 r. w sprawie ochrony środowiska przyrodniczego w województwie kieleckim. Dołączona jest do niej mapa stanowiąca integralną część uchwały. Zawiera ona 73 obszary specjalnie chronione, w czym 51 obszarów wraz z ich otuliną potraktowano jako obszary, w granicach których nie należy dopuszczać lokalizacji zakładów uciążliwych lub szkodliwych dla otoczenia.

Powierzchnia terenów chronionych położonych w obrębie Gór Świętokrzyskich (w węższym, krajobrazowym znaczeniu) stanowi 30,8% powierzchni regionu świętokrzyskiego.

Niektóre z obszarów chronionych już dziś znajdują się, a inne znajdują się, w zasięgu uciążliwych lub szkodliwych oddziaływań przemysłu. Pióropusze dymów i pyłów z wysokich kominów i szkodliwe oddziaływa-

nie gazowe sięgają, jak powszechnie wiadomo, daleko poza ustalone strefy ochronne. Na szczególnie kolizyjnym terenie w rejonie Cementowni Nowiny II i Małogoszcz konsekwentne stosowanie zasady segregacji przestrzennej terenów: tu przemysł — tam rolnictwo, a tam rekreacja, musiało by spowodować (wobec faktów dokonanych jakimi są realizacje wielkich inwestycji przemysłowych i w obliczu zamierzeń rozbudowy przemysłu cementowego) że ustępuje słabszy, a więc rolnictwo, leśnictwo i rekreacja.

Dlatego zaczynamy mieć wątpliwości do słuszności stosowania na tym terenie samej zasady segregacji przestrzennej funkcji a przynajmniej co do możliwości stosowania jej na tym obszarze i wysuwamy tezę o konieczności koegzystencji wszystkich uprawnionych funkcji, oczywiście koegzystencji na rozsądnych warunkach.

Nie możemy żądać rezygnacji z eksploatacji złóż zapewniających zaopatrzenie kraju w niezbędne materiały budowlane i przeciwstawić się rozbudowie przemysłu tam, gdzie są złoża. Ale też nie zamierzamy rezygnować z prowadzenia gospodarki leśnej na terenach sąsiadujących z zakładami przemysłowymi, ani wycofywać się z terenów rekreacyjnych, reprezentujących wysokie walory środowiska i już częściowo zainwestowanych.

Natomiast będziemy konsekwentnie dążyli do coraz większej skuteczności urządzeń zapobiegających zanieczyszczaniu powietrza i wód.

Dlatego z rezerwą, a nawet z niepokojem odnosimy się do zamierzeń, w szczególności nowo utworzonego resortu Gospodarki Przestrzennej i Ochrony Środowiska, oparcia polityki środowiskowej na zasadzie zróżnicowania przestrzennego funkcji. Nie sprawdza się ona nawet w odniesieniu do niektórych już obecnie prawnie chronionych terenów (Ojcowski Park Narodowy, Puszcza Niepołomska). Potraktowanie niektórych rejonów, jako terenów koncentracji przemysłu, a więc jako „rejonów śmierci”, budzi zgrozę i należy poważnie przestrzec przed takimi następstwami panującej, jak dotąd, zasady zróżnicowania przestrzennego funkcji.

Nasze badania empiryczne wiążące się z funkcją rekreacyjną regionu prowadzimy aktualnie w następujących kierunkach: badania nad zapleczem wyżywieniowym ruchu turystycznego, nad bazą lokalową dla wypoczynku pobytowego w gospodarstwach wiejskich, nad zagadnieniem drugiego mieszkania o charakterze weekendowym i letnim i nad chłonnością turystyczną regionu. Przekraczało by ramy tego krótkiego referatu szczegółowsze rozwijanie tych tematów. Poprzestajemy na ich zasygnalizowaniu, jako elementów wyjściowych dla odnośnych działań polityki środowiskowej w tym następującym szeroką i dość specyficzną tematykę badawczą regionie górskim.

STRESZCZENIE

Istotnym problemem badawczym w tematyce zagospodarowania ziem górskich jest kryterium delimitacji. W odniesieniu do gór wysokich, a to Karpat, Sudetów i ich części składowych, określenie granic nie nastęrcza z reguły większych trudności (szczególnie przy przyjęciu za kryterium — wysokości bezwzględnej), natomiast w odniesieniu do obszarów górzystych niskich, nie wyróżniających się wysokością, kryterium hipsometryczne ma mniejsze znaczenie. Istotne mogą być inne kryteria geograficzne, przede wszystkim krajobrazowe oraz geologiczne.

Następnym zagadnieniem wśród omawianej problematyki jest zróżnicowanie przestrzenne funkcji. W rejonie gór wysokich główne funkcje (gospodarka leśna, pastwiskowa, rekreacja) dadzą się przestrzennie zróżnicować, w warunkach Gór Świętokrzyskich występujące funkcje: rolnicza, przemysłowa i turystyczna nakładają się na siebie przestrzennie. Dlatego dla tych obszarów właściwszą niż zasada segregacji przestrzennej wydaje się zasada koegzystencji funkcji, przy zachowaniu odpowiednich warunków.

Dla regionu świętokrzyskiego przedstawiono wielofunkcyjność zbiorników wodnych i alternatywy rozwiązań zagadnień gospodarki wodno-ściekowej, struktura sieci osadniczej, dwuzawodowość ludności i problem drugiego mieszkania letniskowego.

Юлиуш Браун

ПРОБЛЕМЫ ТЕРРИТОРИАЛЬНОГО ПЛАНИРОВАНИЯ
В СВЕНТОКШИСКИХ ГОРАХ

Резюме

Существенной проблемой в исследовании освоения горных земель является критерий делимитации. В отношении к высоким горам: Карпаты, Судеты и их составные части, определение границ не создаёт больших трудностей (если принять, как критерий — абсолютную высоту), зато в отношении горных низких местностей, не отличающихся высотой, гипсометрический критерий имеет меньшее значение. Существенными могут быть другие географические критерии, прежде всего ландшафтные и геологические.

Следующей проблематикой среди рассматриваемых вопросов является пространственная дифференциация функции. В районе высоких гор главные функции (лесоводство, пастбищное хозяйство, рекреация) можно пространственно дифференцировать. В условиях Свентокшиских гор встречающиеся функции: земледельческая, промышленная и туристическая накладываются друг на друга пространственно. Поэтому для этих районов лучшей, чем принцип пространственной сегрегации кажется принцип сосуществования функции при сохранении соответствующих условий.

Для Свентокшиского района представлено многофункциональность водохранилищ и альтернативность решений хозяйственных водосточных проблем, структуру сети заселения, двойную специальность населения и проблему дачной квартиры.

Juliusz Braun

THE PROBLEMS OF SPACE PLANNING IN THE ŚWIĘTOKRZYSKIE MOUNTAINS

S u m m a r y

In the problem of the management of mountain territories the significant research question is the criterion of delimitation. With regard to high mountains as Carpathians, Sudeten, and their component parts, the delimitation is generally rather easy (particularly if the absolute height is taken for the criterion) but with regard to the areas of low mountains, not conspicuous for their height, the hypsometric criterion is less important. Other geographic criteria may be significant, above all landscape and geological ones.

Another question of the discussed problem is the spatial differentiation of functions. In the regions of high mountains the chief functions (forest management, pasturage, recreation) may be distributed in space but under conditions of the Świętokrzyskie Mountains the occurring agricultural, industrial, and touristic functions spatially overlap. Hence for these regions the principle of co-existence seems more appropriate than the principle of spatial segregation.

In the paper the variety of functions of water reservoirs, alternative projects of water and sewage control, the structure of settlement net, the problem of two-professional population, and the problem of summer houses are discussed with regard to the Świętokrzyski region.